

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

מאת: יצחק בירך דסקל – דיין ומורה צדק וחבר בד"צ

בס"ד, גליון שצו, פרשת ראה, תש"פ

יעוץ לכל סכסוכי ממון, ואישות. ועריכת חוזים על פי ההלכה.

טל: 052-7611435 y.b.daskal@gmail.com

בית דין צדק "בינת המשפט"

מחילה בטעות

לא תבע שכרו מחוסר ידיעה – האם הוא מחילה

ובו יבואר: א. חתם לחבירו שמניח לו לבנות בחצרו, ולא ידע שיכול לבקש תשלום, האם הוא מחילה. ב. תיווך דירה לחבירו, ולא ידע שיכול לתבוע שכר טירחא, האם הוא מחילה. ג. באיזה אופנים מחילה בטעות הוא מחילה. ד. נתן מתנה על דעת שאין צריך לה, והתברר שצריך לה, האם הוא מתנה בטעות. ה. תיווך לבעל חנות קונים, האם יכול לתבוע שכר טירחא. ו. מה הוא גדר חיוב שכר טירחא, עצם הפעולה או פסיקת השכר. ז. מה הטעם שנאמן הפועל לטעון שעשה לשם שכר. ח. בא ממון חבירו לידו, מדוע אין נאמן לטעון מתנה היא. ט. מדוע המוצא מציאה בלא סימן חייב להשיב משום יאוש שלא מדעת, ולא אמרינן דעל בעל האבידה להביא ראיה שלא התיאש.

נידון א – מחל בטעות לבנות בחצרו

"אני דר בקומה שלישית. לפני שמונה שנים ביקשו השכנים רשות לבנות דירות בחצר, כיון שאני דר בקומה שלישית, לא עלה על דעתי לבנות, וחתמתי להם. לא ידעתי שזכותי לתבוע תשלום על השימוש בחצר המשותפת. היום נודע לי שהרבה שכנים ביקשו כסף, ואני תובע מהם כסף. הם מאמינים לי שלא ידעתי, אבל טוענים שמחלתי. אני טוען שלא מחלתי, פשוט לא ידעתי שאפשר לתבוע כסף. מי צודק בטענתו".

נידון ב – מחל שכר תיווך בטעות

חבר סיפר לי שמחפש דירה לקנייה. כיון שידעתי על דירה מסויימת שגייסי גר בה, שעומדת לקניה, קישרתי ביניהם ונסגרה העסקה. אני לא מבין כלום בתיווך, וחשבתי שכיון שאני לא "מתווך" מקצועי, אינני זכאי לשכר. היום נודע לי שיכולתי לתבוע דמי תיווך. האם אני יכול לבקש עכשיו דמי תיווך. אע"פ שעשיתי זאת בחינם, זה היה מחמת מחוסר ידיעה שאפשר לבקש כסף".

תשובה

אי אפשר לבקש שכר בשני הנידונים, כיון שמחילה בטעות באופן זה, הוא מחילה, מהטעמים המבוארים בתשובה.

ביאור התשובה

אופנים שמחילה בטעות הוא מחילה

בסימן שעב הארכנו בדין מחילה בטעות, עיין שם באריכות. ומבואר שם, שלא הוא מחילה אלא אם הטעות היא מוכחת, אבל מחילה בטעות שאינה מוכחת לא הוא מחילה בטעות. עוד מבואר שם בראיות גדולות, שהמושג "טעות", הוא דוקא כאשר הטעות הוא טעות במציאות, כגון שמחל לאחיו חלקו בירושה, כיון שהיה חייב להם כסף, ולא ידע שחלקו בירושה גדול הרבה יותר וכדו', אבל טעות בדין, שלא ידע שיכול לתבוע כסף וכדו', לא הוא טעות, כיון שבעצם המחילה לא חלה טעות, שהרי מחל ממש. מה שאין כן בירושה הנ"ל, בעדתו היה למחול על חלק קטן ולא על חלק גדול וכדו'.

העולה מזה: א. מחילה בטעות לא הוא מחילה רק אם יש אומדנא דמוכח שהיתה טעות במחילה, אבל מחילה שאין אומדנא דמוכח שהיתה בטעות הוא מחילה. ב. מחילה בטעות אפילו באומדנא דמוכח, היא דוקא בטעות במציאות, ולא טעות בדין.

מחל לבנות בחצרו ולא תבע שכר בטעות. ודין לא תבע שכר תיווך בטעות

והנה לאור המבואר שם, בנידון א' שחתם בלא כל בקשה לכסף, הרי שעל ידי חתימתו מחל בפירוש על כל שכר, ואף על פי שטעה, ולא ידע, לא אמרינן דהיא מחילה בטעות, משני טעמים: א. שאין מוכח שהיתה מחילה בטעות. ואף על פי שאנו מאמינים לו שלא ידע, מכל מקום אין זו אומדנא דמוכח. וכיון שמחל ממש, והטעות אינה באומדנא דמוכח, אינה מחילה בטעות. ב. אין זו טעות במציאות, אלא טעה בדין, שלא ידע שיכול לתבוע כסף, וטעות בדין אינה טעות. ובנידון ב' שלא תבע שכר תיווך, מחוסר ידיעה, לא הוא מחילה, כיון שהוא טעות בדין. ויש עוד טעם כדלהלן.

העולה מזה: במחל לבנות בחצרו ללא תשלום, מחוסר ידיעה שיכול לבקש שכר, לא הוא מחילה בטעות, כיון שאין אומדנא דמוכח שטעה. ועוד, שהוא טעות בדין ולא במציאות. ומטעם זה, בלא תבע שכר תיווך, פטור לשלם לו.

גדר חיוב שכר פועל

ובנוסף יש כאן עוד טעם שפטור. דהנה יש לחקור, מה הוא גדר חיוב תשלום עבור שכר פעולה שעושה לחבירו תמורת שכר, ומה הסיבה

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

מכל מקום, כשאומר לחבירו אכול עמי או דור עמי וכוונתו בחינם, הלה פטור כיון שלא חל החיוב, והוא הדין בנידון זה. וז"ל נתיבות המשפט (ביאורים סימן יב ס"ק ה) "מחילה אין צריך קנין. כתב הרש"ל [בביאורו על הסמ"ג עשין מ"ח] דאם אמר התובע שהיה בדעתו למחול לו, רק עכשיו תובעו שרוצה להתנקם ממנו, דאין יכול לתובעו, דמחילה במחשבה הוי מחילה, וראיה מאשה ששהתה כ"ה שנים דמחלה כתובתה וכו' [כתובות ק"ד ע"א]. ויפה השיג בקצות החושן [ס"ק א] ממה שכתב מהרי"ט (חושן משפט חלק ב סימן מה) דלא אזלינן בתר המחשבה רק במקום דאיכא אומדנא דמוכח לכל העולם, ע"ש. אמנם נראה דדוקא מחילה על הדבר שכבר נתחייב לו לא מהני, אבל בדור עמי או אכול עמי שאומר שהיה בדעתו למחול לו, ודאי מהני מחשבתו, דהוי כנתנו למתנה בשעת מעשה. ופשוט.

העולה מזה: כתב בנתיבות המשפט, דאע"פ שמחילה במחשבה לא הוי מחילה, מכל מקום, אם אומר לחבירו אכול עמי וכדו' וחושב בחינם, הוי מחילה, כיון שלא חל החיוב כשחושב בחינם, והוא הדין בנידון דידן.

לשון הפתחי החושן

וראיתי שגם הפתחי חושן (חלק ד, שכירות, פרק ח, הערה סה) דן בדין זה וז"ל "ומצוי שאדם עושה פעולה או טובה לחבירו שלא על דעת לקבל תמורה, כגון שמספר לו דרך אגב על דירה או שידוך, ועושה זאת בתורת ידידות, ואחרי כן נמלך ותובע ממנו שכר תווך או שדכנות, ויש להזהר בזה מאד. ועוד נראה לעניות דעתי, שאף אם לא ידע בשעת מעשה שיכול לתבוע ממנו שכר, ורק אחרי כן נודע לו, דלא הוה כמחילה בטעות, דכיון שמתחלה לא נתכוין לשכר, הרי זה כנותן לו מתנה, ודומה לנותן לחבירו מתנה בחשבו שאינו צריך לו, ושוב נודע לו שהיה יכול למכרו או להשתמש בו, שמסברא נראה שאינו יכול לתבוע החזרת המתנה מטעם מתנה בטעות, וכן משמע מדברי הריב"ש (סימן תקטו) בשם הרמב"ן במשביח שדה וסבור שהוא שלו ונודע לו שהוא של חבירו, אין דינו לגמרי כדין יורד לשדה חבירו, משום שלא ירד על דעת לקבל שבח, ועדיין צ"ע. ועיינן פתחי חושן (חלק ג) דיני פקדון (פרק א הערה יד) עכ"ל. וכבר ביארנו מה דעתנו בזה, דאין חייב לשלם לו שכר, וחילקנו בין זה למתנה.

העולה מזה: הפתחי חושן גם כתב שדעתנו נוטה לומר שאם בטעות חשב לעשות מלאכה בחינם, בעל הבית פטור.

מדוע נאמן שהתכוון לשכר

והנה נתבאר, שאם טוען שהתכוון שעשה בשכר, חייב בעל הבית בשכרו. ויש לעיין טובא בדין זה, דכיון שנתבאר שחלות חיוב שכר

לפטור כשעושה בחינם. ויש לבאר זאת בשני אופנים: א. שכל פעולה שעושה לחבירו, זכאי לתשלום שכר, כיון שמהנה את חבירו, וכעין יורד לתוך שדה חבירו שחייב בשכר, כך כל פעולה שעושה לחבירו זכאי לשכר, אלא שאם עושה בחינם אינו זכאי לשכר, כיון שמוחל על שכרו. ב. סתם פעולה לחבירו אינה מחייבת שכר, ואינו דומה לנותן לחבירו דבר שוה דמים וכדו', שעצם הדבר מחייב תמורה, אבל סתם פעולה שעושה לחבירו אינה מחייבת לשלם לו שכר, אבל כאשר חושב לקבל על זה שכר חייב לשלם לו, כיון שהוא דבר שמקובל לקבל שכר, וכשחושב בדעתו לקבל שכר, הרי זה כקוצץ עם בעל הבית שכר אפילו שלא התנה בפירוש, ולכן אם עושה בחינם פטור, שכיון שלא התכוון לתבוע שכר, לא חל כלל חיוב תשלום שכר, ולא מטעם מחילה הוא פטור, אלא שכיון שלא התכוון לשם שכר, לא חל עליו חיוב תשלום כלל.

ויש לדקדק מדברי הרשב"א בתשובה שלא חל חיוב שכר אלא כשחושב בדעתו לקבל שכר, וז"ל (שו"ת הרשב"א חלק ד סימן קכה) "שאלת ראובן הביא כותים אוהביו לחנותו של שמעון. וקנו ממנו בגדים. ותבע ראובן את שמעון ליתן לו מנה בשכירותו שכן מנהג בעלי חנויות ליתן שכר למביאי הקונים לחנותם. השיב שמעון שאינו חייב בכלום, לפי שלא התנה לו כלום. ואף על פי שנהגו בעלי חנויות. הדין עם מי. תשובה, הדין עם ראובן התובע. שכל שנהגו בעלי החנויות בכך, כל שמביא קונים לחנות, **סתמן כפירושן שעל דעת כן מתעסק זה במלאכת בעל החנות.** ומביא לו ריוח ומשביח מקחו. וכל דברים מה שנהגו בהם הרבים סתם הרי הוא **כתנאי מפורש**". עכ"ל הנה דקדק לכתוב שהוא "כתנאי מפורש", וכן כתב "סתמן כפירושן שעל דעת כן מתעסק". הנה לשונו ברור מללו, שגדר החיוב הוא מחמת שהתנה לקבל שכר.

ולפי זה, בעושה פעולה לחבירו ולא ידע שאפשר לבקש שכר, אינו זכאי לשכר אפילו שיש אומדנא דמוכח שטעה, ולא רק מטעם שטעה בדין, אלא אפילו טעה במציאות, דכיון שחלות חיוב שכר פועל הוא מחמת התנאי שקוצץ בדעתו לתבוע שכר, לפיכך, אם לא התנה לקבל שכר, אינו זכאי לשכר, ולא מטעם מחילה, לכן אפילו שבטעות לא תבע שכר פטור לשלם לו, כיון שמכל מקום לא הייתה קציצה ביניהם.

העולה מזה: חיוב שכר פועל הוא מחמת שעושה לשם תשלום, וכקוצץ עם בעל הבית, ולכן בעושה בחינם פטור, כיון שלא קצץ, ולא מחמת מחילה פטור. ולכן, אפילו לא תבע בטעות פטור, אפילו אם המחילה בטעות, דסוף סוף לא התנה על שכרו.

ראיה מדברי הנתיבות

ויש להביא ראיה ליסוד פשוט זה מדברי הנתיבות, שכתב, שאף על פי שמחילה במחשבה, אם אינה באומדנא דמוכח לכל לא הוי מחילה,

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

על המקבל להוכיח שהלה נתן במתנה, כיון שממון חברו בידו, וחזקה שאין אדם נותן מתנה בכדי לחבירו.

העולה מזה: הטעם שנאמן הפועל שהתכוון לעשות מלאכה לשם שכר, ולהוציא ממון, דחזקה אין אדם עושה לחבירו בחינם, ושכר עבודה הוא כנותן ממונו לחבירו, ואין נאמן המקבל לטעון מתנה היא, וצריך בעל הבית להביא ראיה שהפועל התכוון בחינם.

דינים העולים:

א. מחילה בטעות לא הוי מחילה רק אם יש אומדנא דמוכח שהיתה טעות במחילה, אבל מחילה שאין אומדנא דמוכח שהיתה בטעות הוי מחילה. ב. מחילה בטעות אפילו באומדנא דמוכח, היא דוקא בטעות במציאות, ולא טעות בדין.

ב. במחל לבנות בחצרו ללא תשלום, מחוסר ידיעה שיכול לבקש שכר, לא הוי מחילה בטעות, כיון שאין אומדנא דמוכח שטעה. ועוד, שהוא טעות בדין ולא במציאות. ומטעם זה, בלא תבע שכר תיווך, פטור לשלם לו.

ג. חיוב שכר פועל הוא מחמת שעושה לשם תשלום, וכקוצץ עם בעל הבית, ולכן בעושה בחינם פטור, כיון שלא קצץ, ולא מחמת מחילה פטור. ולכן, אפילו לא תבע בטעות פטור, אפילו אם המחילה בטעות, דסוף סוף לא התנה על שכרו.

ד. כתב בנתיבות המשפט, דאע"פ שמחילה במחשבה לא הוי מחילה, מכל מקום, אם אומר לחבירו אכול עמי וכדו' וחושב בחינם, הוי מחילה, כיון שלא חל החיוב כשחושב בחינם, והוא הדין בנידון דידן.

ה. הפתחי חושן גם כתב שדעתו נוטה לומר שאם בטעות חשב לעשות מלאכה בחינם, בעל הבית פטור.

ו. הטעם שנאמן הפועל שהתכוון לעשות מלאכה לשם שכר, ולהוציא ממון, דחזקה אין אדם עושה לחבירו בחינם, ושכר עבודה הוא כנותן ממונו לחבירו, ואין נאמן המקבל לטעון מתנה היא, וצריך בעל הבית להביא ראיה שהפועל התכוון בחינם.

פועל אינו חל מעצמו, אלא על ידי כונת הפועל לקבל שכר, אם כן העושה פעולה לחבירו בלא קציצת שכר, מדוע נאמן הפועל לומר שהתכוון ליטול שכר, והרי המוציא מחבירו עליו הראיה, שהרי לא חל חלות חיוב אלא במחשבת הפועל לשם שכר, אם כן צריך ראיה שהתכוון לשם שכר, ואיך פסק הרמ"א בחושן משפט (רסד, ד) וכתב וז"ל "וכן כל אדם שעושה עם חברו פעולה או טובה, לא יוכל לומר: בחנם עשית עמדי הואיל ולא צויתך, אלא צריך ליתן לו שכרו (ר"ן פ' שני דיני גזירות)" עכ"ל. אבל הביאור בזה, דחזקה היא שאין אדם עושה פעולה לחבירו בחינם, וגדולה חזקה זו להוציא ממון על פיה, דמכח החזקה אנו יודעים שממון חברו בא ליד חברו, וכיון שבא ממון חברו ליד חברו, יכול להוציא ממון מחבירו, ואין נאמן לטעון מתנה נתת לי.

דהנה בשער המשפט (עה, ו) מאריך להוכיח, דאם בא ממון חברו לידו, ואין ידוע אם בתורת הלוואה או מתנה, אין נאמן לטעון שמתנה הוא בידו, והוי כטוען איני יודע אם פרעתי דחייב, ומאריך שם בראיות נפלאות.

והנני מעתיק קצת מדבריו: וז"ל "ועוד נראה ראיה לזה, מהא דמוכח להדיא בריש פרק אלו מציאות (כא, ב) ומבואר בטור ושולחן ערוך בסימן רסב סעיף ג, דאם מצא דבר שאין בו סימן, ואינו יודע אם נתייאשו הבעלים בשעת נפילה, חייב להחזיר דהוי יאוש שלא מדעת, אם לא בדברים החשובים שאדם עשוי למשמש בהן כל שעה דמסתמא ידע בהן, ואמאי לא אמרינן כיון דהמוצא מוחזק במציאה, נישחש דילמא ידע בעל האבידה תיכף לאחר הנפילה ונתייאש מהן, והוה ליה איני יודע אם נתחייבתי לך ופטור, אלא ודאי כיון שידוע שהחפץ של בעל האבידה, ואינו יודע אם נתייאש, לא אמרינן גבי המוצא אוקי ממונא בחזקת מרא, וברי עדיף בכהאי גוונא, וכעין מה שכתבו התוס' (טו, ב ד"ה להחזיר) והגהות אשרי בספ"ק דכתובות (סי' ל'), ואם כן, הכא נמי, כיון שידוע שבא ממון לידו מאיש אחר, ואינו יודע אם במתנה אתא לידיה, לא אמרינן אוקי ממונא בחזקת מרא, וברי עדיף בכהאי גוונא, דמה לי אם בא ממון לידו בידיעת חברו במתנה, ומה לי במציאה אם נתייאשו הבעלים, דהא מציאה נקנה ביאוש כמו מתנה מדעת בעלים. כו' עכ"ל.

לפי זה יש לומר, שהעושה פעולה לחבירו, כיון שחזקה שאין אדם עושה בחינם, הרי הוא כנותן ממון שלו לחבירו, וחובת ההוכחה היא